

מצוות השמחה ביום טוב ובחווה"מ לחיילים

הרב מתן גולדברג, סרן – רב חטיבה 188

- א. הקדמה
- ב. גדרי המצווה
- ג. זמן המצווה
- ד. חיוב נשים במצוות השמחה
- ה. חלקי המצווה
- ו. סיכום

א. הקדמה

מצוות רבות נצטוונו לקיים בחגי ישראל – פסח, שבועות וסוכות. מיוחדת היא מצוות השמחה בחג, המצווה אותנו לעשות מעשים שיגרמו לנו להרגיש את תחושת השמחה בחג, ולהימנע ממעשים שיגרמו צער. הייחוד במצווה זו, הוא בציווי על הרגש, אך לא פחות מכך – באופי האישי, הסובייקטיבי של המצווה – כפי שנראה בהמשך. מהתורה למדנו כי עבודת ה' בלא שמחה היא אחת הסיבות לגלות מארצנו – "ובאו עליך...תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל"³³, ובחזרתנו למקור חיותנו בארץ קודשנו, עלינו לחזק את העבודה הגדולה שבשמחה בחג.

לחשיבות העניין נוסיף שתי אמירות של הגר"א: "משהו עצבות בפסח חמור ממהו חמץ", כיוון שמהו עצבות הוא מהתורה, ומשהו חמץ הוא דרבנן. ומוסיף הגאון באמירה שמדגישה את חשיבות המצווה: "המצווה הקשה ביותר בתורה היא מצוות השמחה בסוכות, כיוון שעליו לשמוח שמונה ימים בלי הפסק". בנוסף, הריטב"א³⁴ מסביר כי מטרת איסור מלאכה בחול המועד היא שלא ימעט את שמחת הרגל. הסבר זה מדגיש את חיוב השמחה בחול המועד ובמועד עצמו.

עם זאת, ישנו אתגר משמעותי לחוש שמחה זו בהיותנו בצבא. העיסוק המתמיד והשוחק בשמירת הכוונות ובשגרה הצבאית, מקשה עלינו במידה רבה לחוש את השמחה הקיימת בחג. בנוסף, בתודעה שלנו מצוות השמחה היא מצווה ללא ביטויים מעשיים, ולא כן היא. במאמר זה נדון בגדרי מצוות השמחה ובאופן קיומה, ובשאלות: כיצד חייל צריך לקיים את

33 דברים כח, פרשת הקללות.

34 מו"ק יג, א.

מצוות השמחה בחג? האם על החייל להימנע ממעשים מסוימים המצעררים בחג? האם חובה על צה"ל ועל הרבנות כמערכת לבצע פעולות שיאפשרו לחייל לקיים את מצוות השמחה?

ב. גדרי המצווה

נאמר בתורה³⁵:

”ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך, שבעת ימים תחג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה' כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח”.

הרי לנו שהתורה מצווה אותנו לשמוח ולשמח את בני ביתנו ואת הנצרכים לכך בקרבנותנו, במשך כל שבעת ימי החג.

מהו הביטוי המעשי של שמחה זו?

נאמר בספרי³⁶:

”ושמחת בחגך - אלו שלמי שמחה. נאמר כאן שמחה ונאמר להלן (כו, ז) שמחה. מה להלן שלמים אף כאן שלמים: ד”א ושמחת בחגך בכל מיני שמחה מיכן אמרו חייב אדם לשמח בנו ובני ביתו ברגל במה משמחן ביין: ר' יהודה בן בתירה אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנ' (כו, ז) וזבח' שלמ' ואכ' שם ושמ' לפני ה' אלה' עכשיו אין שמחה אלא ביין שנ' (תה' קד, טו) ויין ישמח לבב אנוש: ד”א ושמחת בחגך זו שמחת בית השואבה ולמה נקראת שמחת בית השואבה ששם היו שואבין ברוח הקדש על שם (ע' ישע' יב, ג) ושאתם בששון ממ' הי' מיכן אמרו החליל חמשה וששה (זה חליל) של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב: ד”א ושמחת בחגך מיכן אמרו אין נוהגין אבילות במועד”.

נראה מכאן ע”פ מדרש ההלכה שהביטוי המעשי של שמחה זו מתבטא בכמה צורות: שלמי שמחה, מיני שמחות נוספים, בשר ויין, שמחת בית השואבה, הימנעות מאבלות. בהמשך המאמר נראה כיצד הדברים באים לידי ביטוי מעשי – עד פסק ההלכה.

ג. תוקף המצווה

ישנה מחלוקת בין הראשונים והאחרונים לגבי תוקפה של מצוות השמחה בזה”ז:

לדעת התוס'³⁷ – מצווה זו מדרבנן:

35 דברים טז, יד-טו.

36 טז, יד.

37 מועד קטן יד, ב ד”ה עשה.

"מיהו נראה לי דשמחת הרגל נמי דרבנן ושמחת היינו בשלמי שמחה כדאיתא בחגיגה (ח, א)."

לעומתם, הוכיח בשו"ת שאגת אריה¹, המהווה מקור מרכזי בסוגיא זו, כי רוב הראשונים חולקים על התוס' בעניין זה:

"כבר נתברר בראיה ברורה דמ"ע זו דושמחת נוהג בכל מיני שמחות ולפי זה אפי' בזמן הזה שבעונותינו אין לנו שלמי שמחה, נמי מצוה זו נוהגת בשאר מיני שמחות והנ"מ מדברי הגאונים והרי"ף ושאר פוסקים דס"ל דאבילות יום ראשון הוי מן התורה ואפ"ה אמרי' בההוא דמ"ק אבל אין נוהג אבילותו ברגל משום דאתי עשה דושמחת ודחי לעשה דאבילות דיהיד ואי אין עשה של שמחה מה"ת אלא בשלמי שמחה לחוד א"כ היאך אתי עשה דשאר שמחות דרבנן ודחי לעשה של תורה דאבילות בקום ועשה".

האחרונים הסכימו לדבריו של השאגת אריה. וכן פסק השו"ע²:
"חייב אדם להיות שמח וטוב לב במועד".

וכך כתב במשנה ברורה³ על אתר:

"והוא מ"ע מן התורה דכתיב ושמחת בחגך (שערי תשובה בשם שאגת אריה)".

וכן כתבו למעשה על פיו בכרכ"י⁴ וכה"ח⁵.

דבריו של השאג"א בנויים על עקרון נוסף המופיע בתשובתו, והוא עקרון הסובייקטיביות במצוות השמחה:

"הן נראה לי משום דמצוות שמחה שנצטוונו ברגל אינה שמחה פרטיות, אלא שמחה כללית שמחויב לשמוח בי"ט בכל מיני שמחה שיכולת בידו לשמוח. ולא דמי לשאר מצות ששוין בכל אדם העשיר לא ירבה והדל לא ימעט אבל שמחה זו כל אדם ואדם מחוייב לשמוח כפי יכולתו ולפי רוב עושרו וכן אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן והכי נמי קטנים".

רואים מדבריו, שמצוות השמחה ייחודית לאדם, מה שמשמח אדם אחד, שונה מחברו,

1 שו"ת שאגת אריה (ישנות) סימן סה.

2 אורח חיים תקכט, ב.

3 ס"ק טו.

4 שם אות ה.

5 שם ס"ק כט.

ולכן גם הדין ביניהם משתנה למעשה. העובדה שיש לקיים את מצוות השמחה בדרכים המתאימות לאדם, מובילה לכך שזו מצוות עשה גם בזה"ז.

ד. זמן המצווה

מהרמב"ם⁶ ומפשטי הסוגיות יוצא, כי מצוות השמחה חלה במשך כל ימי החג:

"שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו שנאמר "ושמחת בחגך" וגו', אף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה - יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובניו כל אחד ואחד כראוי לו. כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיטין נאים כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין".

וכך מדייק המשנ"ב⁷ מדבריו:

"עיינן ברמב"ם פ"ו מהלכות יום טוב דגם חוה"מ הוא בכלל מועד לענין שמחה".

ה. חיוב נשים במצוות השמחה

בגמרא⁸ נחלקו האם נשים חיבות במצוות השמחה:

"בעי רבי זירא: אשה מה היא בבל תאחר? מי אמרינן הא לא מיחייבא בראיה, או דלמא: הא איתה בשמחה? - אמר ליה אביי: ותיפוק ליה דהא איתה בשמחה. - ומי אמר אביי הכי? והאמר אביי: אשה בעלה משמחה! - לדבריו דרבי זירא קאמר".

ופירש רש"י⁹:

"מי אמרינן הא לא מיחייבא בראיה - דכתיב (דברים טז) כל זכורך, וכיון דלא מיחייבא למיסק - לא שייך בה זמן רגלים לבל תאחר, או דלמא מיחייבא למיסק משום שמחה, דכתיב (שם) ושמחת בחגך ואמר מר (פסחים קט, א): בזמן שבית המקדש קיים - אין שמחה אלא בבשר שלמים, שנאמר וזבחת שלמים ואכלת שם (ואכלת) ושמחת. בעלה משמחה - בבבל בבגדי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן המגוהצים, הכי איתא בקדושין (לד, ב)".

6 הלכות יום טוב ו, יז.

7 תקכט ס"ק טז.

8 ראש השנה ו, ב.

אם כן, דעת ר' זירא שמצוות השמחה מוטלת על האשה, ולדעת אב"י מוטל על בעלה לשמח אותה.

אחת הנפק"מ ממחלוקת זו היא באישה רווקה, האם היא מחויבת בשמחה. לדעת רבי זירא היא חייבת, והוא הדין בכל החיילות הרווקות, ואילו לדעת אב"י - מצווה על נשואה בלבד. להלכה: הראב"ד פסק כאב"י, אך השאגת אריה הוכיח שהרמב"ם חלוק עליו ופוסק כר' זירא, שמצוות השמחה מוטלת על האשה. ומוכיח דבריו, בין השאר, מפייהמ"ש⁹:

"הלא ידעת שאכילת מצה ליל פסח, ושמחה במועדים, והקהל, ותפלה, ומקרא מגילה, ונר חנוכה, ונר שבת, וקדוש היום, כל אלו מצות עשה שהזמן גרמה וכל אחת מהן חיובה לנשים כחיובה לאנשים".

וכך נראה ברש"י¹⁰, וכן פסקו אחרונים רבים, וכיניהם המשנה ברורה¹¹:
 "והוא מ"ע מן התורה דכתיב ושמחת בחגך ונוהגת גם בנשים (שע"ת בשם הש"א)".
 אם כן, גם חיילות שוות במצווה זו, וישמחו בחג ע"פ דרכם - בכגד נאה, ובמה שמשמחן¹².

1. חלקי המצווה

בעיון מדברי הראשונים והפוסקים, נמצא כי ישנם ארבעה חלקים למצוות השמחה ברגל:

א. מצווה כללית לשמוח בחג הכוללת: סעודות, בגדים נאים, לימוד תורה, טיול, ריקודים ושמחה של מצווה.

ב. מצווה לכל אחד לשמוח בראוי לו במה שמשמחו: גברים בבשר ויין, נשים בבגדים נאים, וילדים בקלילות ואגוזים. הורים מצווים לשמח את בני משפחתם, ובעל את אשתו.

ג. מצווה לשמח עניים ונצרכים בחג.

ד. לא להצטער, ולהימנע מדברים המצערם.

נפרט כל חלק מגדרי המצווה, ונתייחס ליישומו לחיילים ובמציאות צבאית:

א. מצווה כללית - כל אדם מישראל מצווה לשמוח בכל מהלך החג, שנאמר - "ושמחת בחגך". המעשים הקשורים למצווה זו - סעודות, יין, בגדים וכו' הינם יישומים של המצווה, ותפקידם הוא לעורר את שמחת הלב¹³.

9 קידושין א, ז.

10 חגיגה ו, א ד"ה מחייבא.

11 תקכט ס"ק טו.

12 האחרונים (מהר"ש, אורחות חיים) דייקו מהגמרא בפסחים שנשים לא חייבות בבשר ויין כאנשים.

13 כך הוכיח בשו"ת מנחת יהודה סימן ה.

סעודות, בשר ויין

ישנה מצווה¹⁴ לקיים סעודות בחג ובחול המועד, שונות ומהודרות מסעודות רגילות. המצווה של סעודות מהודרות הינה בעיקר בחג עצמו, ועליהם להיות מהודרות יותר מבשבת, אך גם בחוה"מ ישנו ביטוי מעשי לכך.

מצווה לאכול בשר ביו"ט ובחוה"מ כפי שראינו בדברי הגמרא והרמב"ם, וכך משמע באחרונים. אכן, ניתן לצאת ידי חובה בבשר עוף¹⁵, וי"א שאפילו בדגים¹⁶ אם אין לו ברירה, או שמעדיף מאכלים אלה.

בשבת חובה על אכילת לחם, בשתי הסעודות, ואילו ביו"ט אינו חובה.

לכתחילה, יש לקיים את מצוות השמחה ביין, כמבואר בגמרא וברמב"ם. את היין יש לשתות במהלך הסעודה, בנוסף לקידוש וליין של ברכת המזון. נחלקו אחרוני זמננו לגבי יציאה יד"ח במיץ ענבים: דעת הרב אלישיב שאינו יוצא יד"ח במיץ ענבים, ודייק מכך שבגמרא נאמר "יין ישן". לעומתו, דעת הגרש"ז אויערבך שניתן לצאת יד"ח ע"י מיץ ענבים, ששם יין עליו. לענייננו, חייל בהיותו בצבא נאסר בשתיית יין, לכן יצא בלית ברירה יד"ח במיץ ענבים.

כמו כן, ניתן לקיים את המצווה בהוספת מיני אוכלים המשמחים את מי שאוכל אותם. ניתן ללמוד כן מדברי השאגת אריה שהובאו לעיל, על כך ששמחת יו"ט נוהגת בכל מיני שמחות, וגם מדעת בעל היראים¹⁷:

"למדנו מכאן שכל שמחה הראויה לאדם לכל דבר המשמחו חייב לעשות ברגל וכל דבר שבלבו מוצא בו שמחה וקורת רוח באכילה ובשתייה ובכל דבר ששמחה היא לו חייב לעשות ברגל".

וכתב בסידור יעב"ץ, שהמנהג הוא להוסיף לפחות תבשיל אחד מיוחד ליו"ט או לחוה"מ. בצה"ל, באופן מעשי, ביו"ט הסעודות משובחות בד"כ יותר מאשר בחול¹⁸. בחול המועד, כמערכת המחויבת בשמחת החג של חייליה, יש להוסיף מנה מיוחדת, ועל החייל עצמו להשתדל להשביח את סעודתו במהלך חוה"מ.

14 דעת המשנה ברורה שזו מצווה ולא חובה, ויש חולקים.

15 יד אפרים יו"ד א, ח.

16 שבט הלוי ח"ג, סימן יח.

17 ספר יראים סימן תכז (דפוס ישן - קכו).

18 אכן, שהחג חל בשבת, בה יש תפריד אחד בצבא בד"כ, יש מקום להוסיף מנה מיוחדת לחג.

חיוב זה מקבל חשיבות גדולה מדברי המשנה במסכת אבות¹⁹:
 "המבזה את המועדות - אין לו חלק לעולם הבא".

ופירשו רש"י ורע"ב:

"שנוהג בהם מנהג חול באכילה ובשתיה".

וכך נכתב בהלכה כסדרה - הלכות חווה"מ:

"מצווה לאכול בשר ולשתות יין (מיץ ענבים) ושאר דברים שמתענגים באכילתם בסעודות חווה"מ. גם חיילים השוהים בשדה בימי חווה"מ ישתדלו להשביח את סעודתם בימים אלו, ואפילו בחטיף וכד".

בגדים

לגבי בגדי יו"ט נאמר בירושלמי²⁰: "ר' מונא אומר: כלי רגל - חולקין, כלי שבת - מיבעיא?".
 מכאן למד בהגהות מיימוניות שבגדי יו"ט צריכים להיות יפים יותר משל שבת. וכך נפסק בשו"ע²¹:

"ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים משל שבת".

ובמשנה ברורה²² חידש, שזה גם חיוב מצד השמחה:

"משום דחייב בשמחה, וזהו ג"כ בכלל שמחה".

לגבי בגדים בחווה"מ - משעה"צ נראה שהחיוב נמוך מאשר ביו"ט²³:

"ומה דמשמע מהמכילתא הנ"ל (לגבי חווה"מ) דצריך לכבדו באכילה ושתיה וכסות נקיה, יש לומר דהיינו לכבדו יותר מימות החול בכל זה, אבל אינו מחויב לדמותו לגמרי בזה ליום טוב".

משמע מכאן, שביו"ט צריך ללבוש בגדים יפים יותר מבשבת, ובחווה"מ ילבש בגד נקי ויפה יותר מבחול. ולכן, חייל הנמצא בחג בצבא, ישתדל ללבוש בגדי א', וידאג לכבסם טרם החג. בחול המועד - עליו להשתדל ללבוש בגדי ב' נקיים, או כיפה מיוחדת וכיוצ"ב.

19 פרק ג משנה יא.

20 קידושין פרק א הלכה ד.

21 שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום טוב סימן תקכט.

22 ס"ק יב.

23 שער הציון סימן תקל ס"ק ד.

לימוד תורה

נאמר בגמרא²⁴:

”רבי אליעזר אומר: אין לו לאדם ביום טוב אלא: או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר: חלקהו - חציו לה' וחציו לכם“.

ונפסק בראשונים ובשו”ע²⁵ כרבי.

ובסוגיה אחרת נאמר²⁶:

”אמר רב יהודה אמר שמואל: מנין לעיקר שירה מן התורה? שנאמר: ושרת בשם ה' אלהיו, איזהו שירות שבשם? הוי אומר: זה שירה... רב מתנה אמר, מהכא: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב, איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר: זה שירה. ואימא: דברי תורה, דכתיב: פקודי ה' ישרים משמחי לב! משמחי לב איקרי, טוב לא איקרי“.

ולמד מכאן בשו”ת שאגת אריה²⁷, שגם בלימוד תורה מקיים את מצוות השמחה בחג:

”האי משמחי לב אדברי תורה גופייהו קאי שהם משמחים וגורמים לשמחת הלב הרי באמת חייב אדם לעסוק בד”ת ביום טוב“.

וכן הזכיר בפניני הלכה מועדים²⁸.

לגבי חיילים, הרי שעליהם להרבות בלימוד תורה ביום טוב כדין חציו לה', וכסניף של מצוות השמחה. ובחול המועד, בהם זמניהם אינם בידם, להוסיף זמן בלימוד תורה - כגון לאחר התפילה²⁹. על המערכת להשתדל השתדלות מערכתית בהקדשת זמן ללימוד - כקיום ימי ישיבה בזמן חול המועד וכיוצא”ב.

לשמח ולשמח את בני משפחתו

כפי שראינו, מצוות השמחה בחג נעשית ע”י מה שמשמח את האדם: אנשים בבשר ויין, נשים בכגדי צבעונין, וילדים בקליות ואגוזים. על האדם מוטל לשמח את בני ביתו, קיום המצווה נעשה בדברים המשמחים כל אחד בפני עצמו, וע”פ ממנו של האדם.

24 ביצה טו, ב.

25 תקכט, א.

26 ערכין יא, א.

27 שו”ת שאגת אריה (ישנות) סימן סט, ועיין שם שלומד שבלימוד תורה, הגם שנכלל בחיוב “חציו לה”’, מקיים את מצוות השמחה.

28 פרק א הלכה ה. ועיין שם שמחשב את זמן “חציו לה”’, ל-6 שעות לימוד תורה בחג עצמו ובחזה”מ.

29 אכן, ע”פ פ”מ, משך תפילת שחרית ומוסף בחזה”מ הינו שעתיים. נכון שהזמן שנותר לאחר התפילה יוקדש ללימוד תורה.

דיון נוסף מצאנו בשאלה האם מותר לאדם לעזוב את בני ביתו בחג, הרי הדבר עלול לפגוע בשמחת החג שלהם³⁰:

"תנו רבנן: מעשה ברבי אלעאי שהלך להקביל פני רבי אליעזר רבו בלוד ברגל, אמר לו: אלעאי, אינך משובתי הרגל. שהיה רבי אליעזר אומר: משבח אני את העצלנין שאין יוצאין מבתיהן ברגל, דכתיב ושמחת אתה וביתך. איני? והאמר רבי יצחק: מניין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל - שנאמר מדוע את הלכת אליו היום לא חדש ולא שבת - מכלל דבחדש ושבת מיחייב איניש לאקבולי אפי רביה! - לא קשיא, הא - דאזיל ואתי ביומיה, הא - דאזיל ולא אתי ביומיה".

ומפרש רש"י:

"ברגל - יום טוב ראשון, והלך אצלו מערב יום טוב. אינך משובתי הרגל - הואיל ולא עמדת בביתך אצל אשתך. הא דאזיל ואתי ביומיה - ומשמח שמחת החג עם אשתו - חייב להקביל פני רבו, כגון עיר שבתוך התחום, או על ידי עירוב".

נמצינו למדים שישנה חשיבות לשהייה בביתו בחג ע"מ לשמח את בני ביתו. וכך מסיק בשו"ת דברי יציב³¹:

"ועכ"פ לדרכנו שפיר מ"ש שם בסוכה כז, ב משבח אני את העצלנין, ובפסחים קט, א חייב אדם לשמח בניו וב"ב, די"ל שזה שלימות ועיקר המצוה שישמח יחד עם אשתו וב"ב. ועיין גם בשיח יצחק שם בחגיגה ו, א [ברש"י ד"ה עד הכא] דעיקר השמחה היא לשמוח עם בעלה כדכתיב ושמחת אתה וביתך עיין שם ודו"ק".

עם זאת, העירו באחרונים, שלצורך מצווה יכול לצאת מביתו, ויפייס את אשתו לפני כן.

אם כן, החיוב בחלק זה לחיילים מתבצע כך:

חייל רווק - צריך לשמח את עצמו בחג, ע"י מאכל שהוא אוהב, ובמיני שמחה נוספים כפי שנפשו חפצה.

חייל נשוי - מצווה על חייל נשוי לשמח את אשתו ובני ביתו: קניית בגדים לאשתו, וקניית מאכלים מיוחדים לבני ביתו. לחייל נשוי שזמנו לא בידו, ניתן לקיים את המצווה בקניית בגדים בכך שאשתו של החייל תקנה לעצמה את הבגדים ובעלה ישלם עבורה. ראוי שהבעל יעודד את אשתו לקנות את הבגדים, וכך שותפותו במצווה תתחזק.

30 סוכה כז, ב.

31 שו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן רכט.

לגבי יציאה לביתו - נכון שיעשה מה שיכול כדי להיות עם אשתו וב"ב בחג, ויעדיף לצאת לחג ע"מ לקיים את מצוות השמחה, גם אם יצטרך להישאר בשבת אחרת. במידה ולא ניתן - ישתדל להיות עם אשתו בבסיס, או לפייס אותה טרם יציאתו³².

ריקוד של מצווה

אחת הדרכים לציין את שמחת החג היא ע"י הריקודים. דבר זה למד הנצי"ב מלשון התורה³³:
 "ושמחת בחגיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך".

ופירש הנצי"ב בהעמק דבר על אתר:

"קבלת חז"ל שזה אינו אלא להשלמה, אבל מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו גם כן, דבכלל לשון תחוג משמע שמחה הבאה בריקודים ומחולות. כמש"כ בס' שמות (ה, א): וַיְחַגְּוּ לִי, דמשמעו שמחת ריקודים לפני ה', היינו וגילו ברעדת קודש".

הריקוד הינו דרך לציין את שמחת החג באופן מלא, והיא מצווה ואינה חובה. נהוג לקיים ריקודי שמחת בית השואבה במהלך החג, וודאי שקיום מעמד של ריקודי שמחה בחג ירומם וישמח את הרוקדים ואת הסביבה כולה. מעמד כזה נהוג בחלק מהבסיסים, וראוי לחזקו.

הימנעות מדברים מצערים במועד

כפי שראינו, מצווה להיות במצב רוח טוב במהלך כל ימי החג. מגמת החג היא לרומם אותנו מימות החול, ומתוך התרוממות זו להתחזק בשמחה ובאמונה בכל השנה. כחלק מענין זה, אסרו חכמים לעשות דברים המצערים במועד, ואפילו בצער של מצווה: אסור להתענות לשם מצווה, אסור להספיד מת או לקונן עליו³⁴. כמו כן, אסור להתאבל במועד. אם זה הדין בצער של מצווה, קל וחומר שאסור לאדם להצטער בצער של רשות, ויש להימנע ממעשים הגורמים צער.

המציאות הצבאית לא פעם קשה ולא נעימה. מובן שאין בהלכה זו מקום לפטור חייל ממשימותיו, גם כשהם קשות ולא נעימות. עם זאת, יש להימנע מקיום טקסים מצערים, כחזרות לטקס ימי הזכרון וכדומה. כמו כן, יש מקום שלא לבצע בחג פעולות הגורמות

32 שאלה מעניינת בהקשר הזה - האם מוטל על חייל לשמח את הוריו ואחיו בחג? לכאורה - לא מצאנו מקור מפורש לכך, אך ניתן לומר כי הוריו נכללים עם בני ביתו. נלענ"ד, כי מצווה על החייל לשמח הוריו ביציאה לביתו, אך אין זו חובה.

33 דברים טז, יד.

34 מו"ק כז, א, שו"ע תקמו, א-ב.

לאווירה לא טובה, כענישה וכד', בעיקר אם לא מדובר בענישה הנוגעת לעניין מבצעי, וניתן לדחותם לאחרי החג.

מצווה לשמח עניים ונצרכים בחג

התורה מדגישה לנו במצוות רבות כי השמחה בקיום המצווה צריכה להתקיים עם שמחת הנצרכים בחברה - הלוי, היתום והאלמנה. כך מצאנו במצוות מעשר שני, מקרא ביכורים, שמחת החג, ומקומות נוספים. הרמב"ם מדגיש נושא זה בהלכות השמחה בחג³⁵:

"וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאמנה עם שאר העניים האומללים, אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש - אין זו שמחת מצוה אלא שמחת כריסו, ועל אלו נאמר 'זבחייהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם', ושמחה כזו קלון היא להם שנאמר 'זוריתי פרש על פניכם פרש חגיכם'".

דברים אלה מראים את כוונת התורה בשמחת החג, שמחה שמתקיימת מתוך נתינה. לענ"ד זה המקום של הרבנים הצבאיים לחזק את החיילים בהיותם משרתים בצבא, שירות שהוא כל כולו נתינה לעם ישראל. יש לכוון את מגמת השמחה לנתינה זו, שתחזק את החייל ותתן לו כוחות גם לימות החול.

האופי הסובייקטיבי של המצווה

כפי שראינו, מצוות השמחה נושאת אופי המתאים לאדם באופן אישי. כשאדם עושה מעשים שישמחו אותו בחג, הוא מקיים בכך את מצוות השמחה בחג. טיול ושירה הם מעשים שהזכירו הפוסקים בהקשר זה. כמובן, בהקשר צבאי אין אפשרות כמערכת ליישם עקרון זה. נראה כי החייל עצמו צריך לשלב מעשים אלה, עד כמה שניתן, בזמנו הפנוי.

ז. סיכום

מצוות השמחה בחג היא חלק עיקרי ויסודי ממהות ומקיום החג, ובעיקר בשלושת הרגלים. מוסכם כי זו מצווה מן התורה, גם כשבית המקדש אינו קיים. ראינו את החשיבות שחז"ל ורבתינו הראשונים והאחרונים מייחסים למצווה זו, וראינו מספר השלכות מעשיות לכך: סעודות - מצווה להדר בסעודות החג בבשר וביין - מיץ ענבים, ומצווה לאכול בהם פת. בחול המועד מצווה על החייל להוסיף מאכל שמתענג בו לכל סעודה.

בגדים - מצווה לחייל ללבוש בגדים נאים בחג - בגדי א', ובגדים נאים יותר מחול בחול המועד

לימוד תורה - הינו חלק ממצוות השמחה, יש לחזק את לימוד התורה במהלך החג והמועד, ויש מקום כמערכת לתת לכך זמן - כלימוד לאחר התפילה, וכקיום ימי ישיבה בחוה"מ.

ריקוד - הריקוד הוא גם חלק מקיום מצוות השמחה בחג, ראוי כמערכת - רבנים צבאיים, לארגן זמן בלוי"ז לשמחת חג הכוללת ריקוד, כשמחת בית השואבה וכד'.

שמחה בכל דרך - מצווה על החייל לשמח את עצמו בכל דרך נוספת המשמחת אותו.

שמחת בני משפחתו - על החייל לשמח את עצמו ואת בני משפחתו במועד, ועד כמה שהדבר ניתן - לשהות איתם. במיוחד הדברים אמורים לגבי חייל נשוי, שעליו להעדיף יציאה בחג על פני יציאה בזמן אחר, ויחליף יציאות לצורך כך. ובמידה והדבר לא ניתן - עליו לעשות מאמץ להביא את אשתו וב"ב לשהות עימו בחג בבסיס, ועל המערכת - רבנים צבאיים, לסייע לו בכך.

הימנעות מדברים מצערים - על החייל להימנע ככל הניתן מעיסוק בדברים המצערים, ובמידת האפשר - אין לקיים חזרות לטקסי זכרון מצערים, ויש לדחות עיסוק בענישה שאינה דחופה או נוגעת בצורך מבצע.

דברי הרמב"ם³⁶ מאירים פן חשוב על מצוות השמחה:

"השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו שנאמר: 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב', וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר אל תתהדר לפני מלך".

דברי הרמב"ם מדגישים את העבודה הגדולה במצוות השמחה. דבריו אמנם נאמרו על מצווה שבכל השנה, וק"ו על זמן בו יש מצווה לשמוח - בזמן יו"ט.

נסיים בדברי ר' צדוק הכהן מלובלין³⁷:

"בקיודש היום דשבת אומרים בסיום הברכה מקדש השבת וביום טוב מקדש ישראל והזמנים. להבין החילוק דענין הקדושה הוא לשון פרישה היינו פרישת מתענוגי עולם הזה והארת קדושת ה' יתברך בלב וכמו שנאמר (ויקרא יא, מד) והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ה'. דעל ידי השתדלות אדם להתקדש עצמו מלמטה בפרישות מתאוות על ידי זה והייתם וגו'. ובשבת

36 הלכות שופר וסוכה ולולב ח, טו.

37 פרי צדיק לחג השבועות.

בא ההארה על ידי אמצעות הזמן על ידי השבת לנפשות ישראל לזה אנו אומרים מקדש השבת. וביום טוב בא ההארה לנפשות ישראל בעצם לכן אומרים מקדש ישראל היינו שבא הארת הקדושה לנפשות ישראל בלי אמצעי. ולכן נאמר בשבת (שמות ל"א, י"ג) לדעת כי אני ה' מקדשכם שנצרך דעת והכרה לזה אבל ביום טוב הנפש בעצמו מרגיש ההארה כמו שנאמר (במדבר לד, לה) כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. ומזה בא השמחה ללב כי אין שמחה בלב איש ישראלי אלא כשמרגיש קדושת ה' יתברך בלבו ודבוק בו. וכמו שנאמר (תהלים צז, יב) שמחו צדיקים בה', ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם (שם קמט, ב), ויספו ענוים בה' שמחה (ישעיה כט, יט). ולכן ביום טוב המצוה ושמחת בחגך".